

Krzysztof Bardski

"Jezus i chrześcijaństwo w źródłach rabinicznych : perspektywa historyczna, społeczna, religijna i dialogowa", red. Krzysztof Pilarczyk, Andrzej Mrozek, Kraków 2012 : [recenzja]

Collectanea Theologica 82/2, 202-206

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

umożliwia i wyznacza nowe kierunki studiów, głównie o charakterze komparatystycznym, które z jednej strony pozwolą lepiej zobaczyć uwarunkowania, które wywarły wpływ na piśmiennictwo Pawłowe, a z drugiej uchwycić to, co dla niego było i pozostaje specyficzne, wypływające z bezkompromisowej wierności Chrystusowi i Jego Ewangelii.

Na koniec postulat. Omawiana książka powinna jak najszybciej doczekać się przekładu i wydania w języku polskim. Mimo że piśmiennictwo dotyczące Apostoła Narodów jest bogate, w czym ogromną rolę odegrało przeżywanie Roku Św. Pawła, wyraźnie brakuje polskiej edycji źródeł, która pozwoliłaby na odważniejsze przecieranie nowych szlaków badawczych. Dokonanie przekładu tej książki to wyzwanie stające przede wszystkim przed badaczami i komentatorami biografii i pism św. Pawła. Miejmy nadzieję, że ta luka rychło się wypełni.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Krzysztof PILARCZYK, Andrzej MROZEK (red.), *Jezus i chrześcijaństwo w źródłach rabinicznych. Perspektywa historyczna, społeczna, religijna i dialogowa*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Studia Religiológica, Kraków 2012.

Książka stanowi monografię poświęconą różnym aspektom percepcji chrześcijaństwa i jego Założyciela z perspektywy judaizmu, od pierwotnego kontekstu historycznego narodzin chrześcijaństwa aż po czasy współczesne. Praca składa się z piętnastu artykułów pióra wybitnych znawców tradycji chrześcijańskiej i żydowskiej, jak i doktorantów zapowiadających się na solidnych i zdolnych pracowników naukowych. Artykuły zostały poprzedzone *Wstępem* i opatrzone *Posłowiem* autorstwa K. P i l a r c z y k a oraz zgrupowane tematycznie w pięć rozdziałów (*Talmud o Jezusie, Maryi i chrześcijanach* – M. Wróbel, E. Lipiński; *Bliski kontekst przekazu talmudycznego* – M. Rosik, M. Baraniak, A. Mrozek, P. Piwowarczyk, J. Ciecieląg; *Jezus i chrześcijaństwo w przekazie religijnym judaizmu* – J. Iluk, P. Majdanik; *Zainteresowanie chrześcijaństwa Talmudem i sankcje wobec niego* – K. Pilarczyk, Ł. Stypuła, R. Dublański; *Przekaz Talmudu o Jezusie i chrześcijanach we współczesności* – G. Kouts, W. Chrostowski, W. Kosior). Każdy artykuł poprzedza streszczenie w języku angielskim. Po *Posłowiu* zamieszczono skrócone biografie autorów artykułów.

Artykuł ks. Mirosława Stanisława W r ó b l a, profesora nadzwyczajnego w Instytucie Nauk Biblijnych KUL i kierownika Katedry Literatury

Międzytestamentalnej, nosi tytuł *Krytyka tekstologiczna i historyczna passusów Talmudu o Jezusie i chrześcijaństwie*. Autor zgromadził fragmenty źródłowe, dokonał ich przekładu na język polski, zamieścił aparat krytyczny, obejmujący tradycję rękopiśmienną i ważniejsze wydania, oraz zaopatrzył każdy fragment obszernym komentarzem, znacznie bardziej pogłębionym i rozwiniętym od tego, jaki zamieściliśmy w opublikowanym wcześniej wyborze tekstów talmudycznych (zob. K. Bardski, *Teksty z tradycji hebrajskich dotyczących Jezusa*, w: M. Starowieyski /red./, *Apokryfy Nowego Testamentu*, cz.1: *Ewangelie apokryficzne*, Kraków 2003), obejmującym również te passusy Talmudu, które zostały pominięte.

Drugi artykuł został napisany w języku angielskim (obszerne streszczenie po polsku) przez Edwarda L i p i ń s k i e g o, emerytowanego profesora Katolickiego Uniwersytetu w Lowanium, i nosi tytuł *Pandera & Stada and Jehoshua bar Perachya*. W artykule poddano krytyce literacko-historycznej teksty talmudyczne, w których występują imiona przypisane ojcu Jezusa w późniejszej tradycji talmudycznej. Autor prześledził koleje przekazu ustnego, uwzględniając inskrypcje na tzw. babilońskich miskach magicznych, oraz przedstawił zniekształcenia sensu i pisowni, jakim na przestrzeni wieków ulegały te terminy, związane z nimi przekazy i koncepcje teologiczne.

Książdż Mariusz R o s i k, profesor zwyczajny na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu i wykładowca na Uniwersytecie Wrocławskim, w artykule pt. *Zarzewie konfliktu między Kościołem a Synagogą (do 135 roku)*, sięga do źródeł konfliktu między rodzącym się chrześcijaństwem a kształtującym się po zburzeniu świątyni jerozolimskiej judaizmem rabinicznym. Autor podkreśla nie tylko czynniki religijne i teologiczne, ale również historyczne, polityczne i socjoekonomiczne. Wyświetla rodzące się napięcia w kontekście dynamiki rozwoju wczesnego Kościoła i przechodzącej głęboką transformację Synagogi. Szczególnie analizuje kwestię ewolucji znaczenia terminu *minim* oraz zasadności jego użycia w odniesieniu do chrześcijan.

Marek I. B a r a n i a k, adiunkt w Zakładzie Hebraistyki na Wydziale Orientalistycznym Uniwersytetu Warszawskiego, jest autorem artykułu pt. *Targumy rabiniczne a chrześcijaństwo*. Zwraca uwagę na ciągłość między egzegezą Pism i zasadami interpretacji judaizmu Drugiej Świątyni a Nowym Testamentem. Szczególny nacisk kładzie na mesjańską interpretację tekstów starotestamentalnych oraz na wymiar polemiczny względem chrześcijaństwa, obecny zwłaszcza w późniejszej literaturze targumicznej. Artykuł wpisuje się w nurt badań nad relacjami między literaturą targumiczną a tradycją chrześcijańską, któremu poświęciliśmy sporo miejsca w książce *Lektyka Salomona*.

Biblia – Symbol – Interpretacja (Warszawa 2011, rozdz. IX *Dwugłos tradycji: Targum i komentarz Alkuina z Yorku do Pieśni nad pieśniami*).

Artykuł Andrzeja M r o z k a, wykładowcy na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, pt. *Chrześcijaństwo syryjskie (asyryjskie) w starożytności w kontekście powstawania Gemary babilońskiej* ukazuje stopniowe oddalanie się chrześcijaństwa syryjskiego od tradycji judaizmu rabinicznego oraz stopniowy zanik judeochrześcijaństwa. Autor konkluduje, że judaizm babiloński mógł w swojej Gemarze wyrazić reakcję na koncepcje mariologiczne oraz nawiązać pośrednio do konfliktów chrystologicznych. Rozbieżności doktrynalne w obrębie chrześcijaństwa mogły stanowić tło dla opowieści o Jezusie w Gemarze babilońskiej.

Negatywny obraz Żydów w starożytności klasycznej i jego uwarunkowania są tematem artykułu Przemysława P i w o w a r c z y k a, doktoranta na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego. Autor bada przyczyny negatywnej oceny Żydów w literaturze starożytnej oraz stwierdza relatywny wpływ tej oceny na kształtujące się chrześcijaństwo. Dochodzi do wniosku, że zarzuty stawiane Żydom i ich krytyka były podobne do padających pod adresem innych nacji i zasadniczo miały charakter politycznej i militarnej propagandy. Jedynie na terenie Egiptu w epoce klasycznej można zauważyć długotrwałą i powszechną niechęć do Żydów.

Jerzy C i e c i e l ą g, adiunkt w Katedrze Historii Starożytnej Instytutu Historii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, jest autorem artykułu pt. *Żydzi pod rządami Sasanidów*. Panowanie dynastii Sasanidów w Persji naznaczone było prześladowaniami zarówno Żydów, jak i chrześcijan, wynikającymi z wprowadzenia mazdaizmu jako religii państwowej. Antyewangelia w kręgach żydowskich mogła być podsycana przez czynniki państwowe, aczkolwiek – jak stwierdza autor – jest to zagadnienie mało udokumentowane źródłowo oraz wymagające dalszych badań.

Jan I l u k, profesor z zakresu historii, kierownik zakładu Historii Starożytnej w Uniwersytecie Gdańskim, jest autorem artykułu „*Toledot Jeszu*” – *przekaz talmudyczny o Jezusie i chrześcijanach w (ludowej) recepcji żydowskiej*. Opracowanie poświęcone jest najbardziej rozpowszechnionemu i poczytnemu przez niemal piętnaście wieków pismu o charakterze żydowskiej antyewangelii. Artykuł jest najpełniejszym omówieniem *Toledot Jeszu (Dokonania Jezusa)*, jakie ukazało się w języku polskim, przedstawia historię jego redakcji, wpływ na środowiska żydowskie oraz reakcje, jakie wywołał wśród chrześcijan.

Artykuł Piotra M a j d a n i k a, doktoranta Wydziału Filozoficznego w Instytucie Religioznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego, nosi tytuł *Relacje judaizmu do chrześcijaństwa (i islamu) w ujęciu Majmonidesa*. Autor podjął

próbę usystematyzowania i analizy pozornie sprzecznych opinii dotyczących innych religii monoteistycznych, wyrażonych w pismach żyjącego w XII w. żydowskiego filozofa i komentatora Miszny, Mojżesza Ben Majmona. Wśród kwestii szczegółowych zwrócił uwagę na odniesienie do bałwochwalstwa, przykazań noachickich oraz studiowania Tory przez nie-Żydów.

Krzysztof P i l a r c z y k, profesor zwyczajny w Instytucie Religioznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego, jest autorem artykułu pt. *Historia prześladowań Talmudu i jego cenzurowania*. Wyróżnił trzy okresy historyczne: do ogłoszenia krucjaty w końcu XI w., kiedy prześladowania miały zasadniczo charakter niekontrolowany i były inicjowane przez tłum; od końca XI w. do połowy XV w., kiedy rozwija się kościelna ideologia antytalmudyczna i jest głoszona przez wędrownych kaznodziejów; od połowy XV w. do końca XVIII w., kiedy w związku z wynalezieniem druku pojawiają się interwencje cenzury kościelnej w publikacje Talmudu. W sposób szczególny autor omawia kwestię druku i cenzury Talmudu na ziemiach polskich. Zwraca uwagę, że u źródeł represji znajdowały się bądź konflikty o charakterze ekonomiczno-religijnym, bądź denuncjacje ze strony żydowskich konwertytów.

Łukasz S t y p u ł a, doktorant na Wydziale Filozoficznym w Instytucie Religioznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego, napisał artykuł pt. *Pfefferkorn vs. Reuchlin – spór o Talmud i inne księgi hebrajskie w latach 1509-1520*. W kontekście osłabienia władzy centralnej w Rzeszy Niemieckiej na początku XVI w. Żydzi, cieszący się wcześniej przywilejami cesarskimi, znaleźli się często na łasce lub niełasce władz lokalnych. Ne tym tle autor omawia konflikt między Johannesem Pfefferkornem, konwertytą i neofitą dążącym do tego, by z poparciem władz kościelnych przeprowadzić konfiskatę ksiąg żydowskich, a Johannesem Reuchlinem, jednym z pierwszych chrześcijańskich hebraistów, broniącym w duchu renesansowego humanizmu literackiej spuścizny judaizmu.

W artykule *Prześladowania Talmudu w XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej* ks. Robert D u b l a ņ s k i skupia się na postaci biskupa diecezji kamienieckiej, a następnie łuckiej i brzeskiej, Franciszku Kobielskim, który w polemice antyżydowskiej sięgał do źródeł kabalistycznych i talmudycznych. Omawia również postawy antytalmudyczne w ramach społeczności żydowskiej, związane z Sabatajem Cwim i ruchem sabataistów, którzy odrzucali tradycyjne rozumienie Tory.

Gideon K o u t s, profesor nowożytnej historii Żydów i komunikacji społecznej, dziekan Wydziału Studiów Hebrajskich i Żydowskich paryskiej Sorbony 8, jest autorem artykułu pt. *Jezus i chrześcijanie w żydowskiej prasie początku XX w.* Głównym tematem opracowania jest tzw. *casus Brennera*. Josef Chaim Brenner, intelektualista i publicysta żydowski, żyjący na przełomie XIX i XX w.,

postulował oddzielenie narodowego od religijnego wymiaru judaizmu. Polemiki przeciwko niemu toczyli Josef Klausner i Achad Ha'am, którzy uważali, że syjonizm powinien uznawać wartość tradycji religijnej jako czynnika, który umożliwił przetrwanie narodu żydowskiego.

Artykuł ks. Waldemara Chrostowskiego, profesora zwyczajnego, kierownika Katedry Egzegezy Starego Testamentu i Zakładu Dialogu Katolicko-Judaistycznego na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, nosi tytuł *Rabiniczny wizerunek Jezusa i chrześcijaństwa w kontekście dialogu międzyreligijnego (perspektywa katolicka)*. Autor zwraca uwagę na trzy fundamentalne przesłanki dla owocnego dialogu: wzajemne poznanie i rozumienie partnerów tak, jak oni widzą i rozumieją siebie; wzajemny szacunek partnerów wobec siebie i swoich tożsamości religijnych; nawiązywanie i rozwijanie współpracy tam, gdzie to możliwe i potrzebne. Ksiądz Chrostowski obficie sięga do dokumentów Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, w konkluzji zaś stwierdza, że odnosi się wrażenie, iż w relacjach chrześcijańsko-żydowskich zapanował impas, który może zostać przezwyciężony dopiero wówczas, gdy sednem dialogu stanie się osoba Jezusa Chrystusa.

Wojciech Kosior, doktorant na Wydziale Filozoficznym w Instytucie Religioznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego, jest autorem artykułu pt. *Jezus i chrześcijanie w tradycji judaistycznej w kontekście współczesnego dialogu judaistyczno-chrześcijańskiego*. Ukazuje możliwości dialogu międzyreligijnego z perspektywy różnych współczesnych nurtów tradycji żydowskiej, zwłaszcza mesjanistycznej, antymesjanistycznej oraz kręgów intelektualistów żydowskich. Autor kładzie szczególny nacisk na percepcję osoby Jezusa oraz szanse dialogu w dobie postmodernizmu.

Wszystkie artykuły zawarte w książce cechuje wysoka kompetencja naukowa, jasność i precyzja wykładu, jak i poprawność pod względem literackim. Poruszane są w nich niejednokrotnie tematy budzące emocje czy to po stronie wyznawców judaizmu, czy chrześcijaństwa, autorzy unikają jednak postaw konfliktogennych, starając się w sposób obiektywny i udokumentowany faktograficznie ukazać sedno omawianych przez siebie problemów.

Książka jest godna polecenia zarówno specjalistom z zakresu dialogu międzyreligijnego, historykom, badaczom literatury, teologom i kulturoznawcom, jak i osobom zainteresowanym poszerzeniem płaszczyzn spotkania między tradycją chrześcijańską i żydowską, oraz stanowi cenny wkład w naukę i kulturę polską.

ks. Krzysztof Bardski, Warszawa